

TRADÍCIÓ ÉS MODERNIZÁCIÓ A XVIII–XX. SZÁZADBAN

SZERK.: BODNÁR ERZSÉBET – DEMETER GÁBOR

Budapest, Hungarovox, 2008. 450 p.

A „*Tradíció és modernizáció a XVIII–XX. században*” című tanulmánykötet a 2007. november 15–16-én, a Tudomány Ünnepe rendezvénysorozat keretén belül Debrecenben megrendezett tudományos konferencia előadásait tartalmazza. A kiadvány szerkesztői: *Bodnár Erzsébet* és *Demeter Gábor* egyben a konferencia szervezői is voltak.

A terjedelmes kiadvány könnyen áttekinthető szerkezetű, a rendkívül színes témájú tanulmányokat a kötet szerkesztői témák szerint csoportosították. Az Oroszország történetével foglalkozó részben a hazai russzisztika hét kiváló képviselője jelentette meg kutatási eredményeit. *Szvák Gyula* (Budapest) „I. Péter ún. »modernizációja«. Módszertani és historiográfiai megjegyzések” című tanulmányában felhívja a figyelmet, hogy a nyugati történelem leírására kialakított fogalmak jelentős része nem használható az orosz történelem vonatkozásában. *Szvák Gyula* I. Péter cár reformjairól historiográfiai áttekintést ad, a 19. század közepétől napjainkig megjelent szerzők közül válogatva. A tanulmány végén, elkerülve a szavak zsarnokságát és csalárdságát, Péter tevékenységét úgy értékeli, hogy nem modernizálta Oroszországot. *Varga Beáta* (Szeged) azt a folyamatot követi nyomon, amely során II. Katalin és utódai 1764 és 1835 között sikeresen integrálták a hetmanátust, a Zaporozsjei Hadat az Orosz Birodalomba, nemcsak az intézményes átalakításával, hanem az ukrán társadalom eloroszosításával (asszimilálásával) is. *Kurunczi Jenő* (Szarvas) a cárizmus reformereinek a birodalom modernizálásában játszott szerepét ismerteti, a 19. század végét és a 20. század elejét vizsgálva. A szerző sorra veszi N. H. Bunghe és Sz. Ju. Witte tevékenységének eredményeit. A reformer pénzügyminiszterek után P. A. Sztolipin reformkonzervatívizmusa tér át a szerző, és kiemeli a sztolipini agrárreform komplexitását. *Bodnár Erzsébet* (Debrecen) „Szimbolikus modernizáció.« Régi és új vonások I. Sándor korai reformpolitikájában” című tanulmányában Sándor cár 1801–1804 közötti korszakát elemzi, a Titkos Bizottság működését, a sikeres államigazgatási reformokat, majd az ifjú cár kiábrándulásának okait és a reformok leállítását mutatja be. *Sashalmi Endre* (Pécs) a politikai modernizáció és a nyelvi kérdés kapcsolatával, a Feofan Prokopovics által megalkotott uralkodói hatalom új ideológiájával foglalkozik. A szerző hangsúlyozza, hogy az autokrácia megfogalmazása mind az 1832-es, mind az 1906-os alaptörvényben világosan bizonyítja, hogy az oroszok számára az autokrácia nem jogi, hanem vallási fogalomként jelentkezett. *Seres Attila* (Budapest) „Gazdasági rekonstrukció és modernizáció külföldi tőkebevonással (A szovjet koncessziós politika tapasztalatai az 1920-as években)” című munkájában a Szovjetunió koncessziós politikájának okait, célkitűzéseit és a kudarc magyarázatait (kitérve a bürokratikus akadályokra, a nagy világgazdasági válságra és az első öt éves terv hatásaira) foglalja össze. *V. Molnár László* (Pécs) Balugyánszky Mihály pétervári munkásságát dolgozza fel. A magyar tudós az ökonómia, a pénzügyek, a jogtudomány és a pedagógia kérdéseiben

egyránt jártas személy volt, aki döntő szerepet játszott I. Sándor és I. Miklós modernizációs törekvéseinek előkészítésében, és szédületes állami karriert futott be Oroszországban. Állami hivatalnoki munkája mellett Balugyánszky tanári, jog- és közgazdaságtudományi kutatómunkájára is nagy hangsúlyt fektetett.

A Magyarországról és a Kárpát-medencéről szóló részben 14 tanulmányt olvashatunk. *F. Molnár Mónika* (Budapest) Luigi Ferdinando Marsigli gróf reformjavaslatait veszi górcső alá. A bolognai származású császári tiszt a Buda felszabadítását követő időszakban számos javaslatot tett a visszafoglalt területek berendezkedését illetően, amelyek ugyan nem nevezhetők tervezetnek, ám sok működési részletkérdést járt körbe. A szerző megállapítja, hogy a gróf javaslatai csak részben, illetve jóval később kerültek megvalósításra. *Döbör András* (Szeged) tanulmányában („A modernizáció kérdései és útjai a felvilágosodás kori magyar politikai sajtóban”) a pozsonyi Magyar Hírmondó induló, 1780. évi évfolyamában vizsgálja meg a felvilágosodás eszméit, a szerkesztő (Rát Mátyás) viszonyát a felvilágosult abszolutizmus modernizációs törekvéseihez. *Medveczky Zsuzsa* (Debrecen) „A Német Szövetség tagállamairól szóló cikkek és értekezések megjelenése a Regélő Pesti Divatlap és a Figyelmező című lapokban” című munkája első részében a címben megnevezett két reformkori folyóirat történetét tekinti át, majd a lapokban a délnémet államok hazai megítélését tartalmazó – leginkább utazásokhoz kötődő – vélemények alapján a magyar közgondolkodók állásfoglalásait a német alkotmányozás és alkotmányosság kapcsán. *Gidó Csaba* (Pécs) a vasútállomás megjelenésével járó modernizációs, urbanizációs folyamatokat ismerteti a székyei főváros és a Magyar Keleti Vasút az 1870-es években egymásra gyakorolt hatásain keresztül („Vasútállomás mint a város kapuja. Marosvásárhely és a Magyar Keleti Vasút”). *Nagy Botond* (Budapest) tanulmányában az Osztrák–Magyar Monarchia és Románia között 1872 áprilisától 1893 decemberéig létrejött kereskedelmi szerződések és vámtarifák alakulásának szentelt figyelmet. Nagy Botond véleménye szerint az egyezmények alakulását befolyásolták a nemzetközi külkereskedelmi politika változásai, a külpolitikai orientáció és az országok külkereskedelmi tevékenységében érdekelt szereplők. *Bagdi Róbert* (Debrecen) Sátoraljaújhegyi vonzaskörzetét határozza meg munkájában. Zemplén megye székhelyének lakossága a 19. század utolsó évtizedében számottevően gyarapodott. A szerző az 1896. évi anyakönyvek alapján rajzolja meg a bevándorlás irányát, a város vonzaskörzetét, és részletesen kitér a szomszédos megyékkel és járásokkal való kapcsolatára. *Miklós Péter* (Szeged) a Magyarországon 1896–1918 között fennálló, a politikai katolicizmust képviselő Néppárt megszervezését, illetve a modern tömegpárt kialakítására irányuló kísérleteket mutatja be. A szerző hangsúlyozza, hogy a modern eszközökkel működő Néppárt politikai célja alapvetően modernitásellenes volt. *Prepuk Anikó* (Debrecen) a magyar zsidósággal foglalkozó kutatások kevésbé tanulmányozott témájának, az ortodoxia hanyagolt helyzetének okait veszi sorra, majd az ortodox zsidóság és a modernizáció kapcsolatát foglalja össze. Meglátása szerint Magyarországon újkori történelmében a zsidóság azért nem hozott létre autonóm zsidó érdekeket képviselő politikai szervezeteket, mert szövetségese talált a liberális politikai életben, és ennek keretében a zsidóság egyes csoportjainak legfőbb célkitűzése megvalósíthatónak tűnt. Problémát jelentett viszont, ha a liberálisok nem álltak a partikuláris törekvések mellé. *Kerepeszki Róbert* (Debrecen) az egyetemi hallgatók és új szervezeteik, a bajtársi egyesületek viszonyát vizsgálja a zsidókérdéshez és a numerus clausushoz. A szerző az 1932 novemberében Debrecenben lezajlott zavaros esetet szemlélteti, amikor a zsidó hallgatók a fenyegetettség hatására önvédelmi lépéseket tettek, amelyek csak fokozták a velük szembeni ellenséges hangulatot. *Szendrei Ákos* (Debrecen) Justh Gyula képviselőválasztásait mutatja be 1884 és 1910 között, a politikus ellenzéki programját, illetve tevékenységének hatását Makó városára, amely Justh Gyula sikeres képviselőválasztásaival összefonódva a függetlenségi eszme egyik meghatározó terepévé és bázisává vált. *Szabó Imre László* (Debrecen) gróf Bánffy Miklós erdélyi politikus életpályáját írta meg. A tanulmány összefoglalja a férfiú politikai és diplomáciai tevékenységét, a Nemzeti Színház és az Operaház vezetőjeként elvégzett feladatait, az 1921–1922-ben betöltött külügyminiszterségét, irodalomszervező munkásságát, majd visszakapcsolódását a politikai életbe (1938–1941, 1943). *Iffy Bertényi Iván* (Budapest) tanulmányában („Képviselői import< Erdélyben, avagy az unió egyik velejárója”) a 19. század második felében az erdélyi választókerületekben mandátumhoz jutó nem erdélyi politikusok számát vizsgálja meg. Megállapítható, hogy Erdélyben növekedett az importképviselők száma, a kormánypárt számára ez a terület volt a fő bázis, egészen a Román Nemzeti Párt aktivizálódásáig (1905). A szerző több diagram, ábra beillesztésével érzékelteti a képviselők számának alakulását. *Jobbágy István* (Révkomárom) arra a kérdésre keresi a választ, hogy az egykori történeti Magyarország központi felvidéki régióiból hogyan vált határ menti periféria 1918 után. A tanulmány a szlovák–magyar határ dél-szlovákiai oldalát vizsgálja a földreform, a kolonizáció, a biztonságpolitika, az ipar és a magyar kisebbség oktatási intézményrendszere szempontjából. *Penka Pejkovszka* (Szófia) a Bulgáriában a 19. század második felében működő magyar gyógyszerészeknek szentelt figyelmet. A szerző rekonstruálja, hogy kik és miért indultak Magyarországról Bulgáriába, milyen módon vettek részt az ottani gyógyszerészet modernizációjában. A felvázolt életrajzok szerint a magyar gyógyszerészek pályafutása a török hadseregből indult ki, az önálló gyógyszerárt felállítására és megőrzésére számos objektív és szubjektív tényezőtől függött, és a patikusokra számos nehézség várt.

A Kelet-Európa történetével foglalkozó egységben kilenc tanulmány képviseli a térség legfrissebb kutatási eredményeit, Törökország és a Balkán történelmének kérdéseire keresve a választ. *Kránicz Mónika Emese* (Debrecen) a 19. század egyik legfontosabb kérdésének, a keleti kérdés vizsgálatához ad segítséget, az angol–török gazdasági folyamatokat helyezve nagyító alá („Anglia és a török reformfolyamat 1820 és 1830 között”). Az angol–török együttműködés az oroszok előrenyomulása miatt alakult ki, és ez tette lehetővé, hogy Nagy-Britannia gyakorlatilag vérszegény nélkül nyerjen teret a Török Birodalomban. *Csaplár-Degovics Krisztián* (Budapest) megállapítása szerint az albán értelmiségi réteg kezdtek óta tagja a Török Birodalom európai mintájú átalakítását szorgalmazó (ifjútörök) mozgalomnak, amely az albán nemzeti mozgalom fejlődésére is pozitív hatást gyakorolt. *Ress Imre* (Budapest) Bosznia sikeres 19. századi modernizálójának, Kállay Béninek a működését vizsgálja fel. A szerző összefoglalja a területen alkalmazott egyházpolitikát, a különböző vallási csoportokat (katolikusok, görögkeleti hívők, ortodoxok, muzulmánok) érintő, Kállay névéhez fűződő intézkedéseket. *Miczov Jordán* (Budapest) az 1920-as évekből Magyarországot és Bulgáriát revíziós külpolitikájának hátterét dolgozta fel. Összehasonlítja a két ország iparát, kapcsolatait a nyugat-európai pénzügyi központokkal, az első világháborút lezáró békeszerződések eltérő lélektani hatásait, a külpolitikát alakító elit magatartását és a diplomáciai lehetőségeket az elszigeteltségből való kitéréshez. *Demeter Gábor* (Debrecen) a bolgár külpolitika fő törekvésének (a berlini rendezés annullálása és a San Sztefanó-i béke eredményeinek visszaállításának) megvalósításához vezető utakat vizsgálja meg, és magyarizatokat keres, miért nem valósultak meg a nagyhatalmak által a macedón reformmozgalom felújításaként szorgalmazott autonómiaötrékvés. *Mészáros Zoltán* (Szabadka) „A korai titóizmus pragmatikus múltkezelése” című írásában az 1945 utáni délszláv állam helyzetét és a regionális hatalmi álmok megvalósítása felé vezető lehetőségeket mutatja be. A szerző megkülönbözteti a királyi jugoszlávizmusát és az ezzel ellentétes titói jugoszlávizmust. A tanulmány megismerteti a nagyhatalmak és a szomszédos országok viszonyával a lehetséges balkáni föderációhoz, majd a Bulgáriához és Albániához történő közeledést vizsgálja fel. Mészáros Zoltán hangsúlyozza, hogy Jugoszláviának nem sikerült létrehozni sem a jugoszláv, sem a balkáni föderációt, ám Tito képes volt alkalmazkodni az előáll új helyzethez. *Bíró László* (Budapest) tanulmányában („Koszovó a jugoszláv államban, 1918–1991”) sorra veszi Koszovó elmaradott társadalmi és gazdasági helyzetét, majd a népességszám és az etnikai összetétel változásait. A szerző összefoglalja a térségben lejárlott politikai eseményeket, a szerb–albán vetélkedést a terület Szerbiához tartozásáért, illetve másik oldalról Koszovó függetlenségének kikialtásáért. *Mitrovits Miklós* (Budapest) munkájában a Szovjetunió eltérő válságkezelő módszereinek okait kutatja az 1956-os magyar forradalom és az 1980–1981-es lengyelországi események idején. Megállapítja, hogy a folyamatos kül- és belpolitikai változások mellett a gazdasági tényezők rendkívül fontos szerepet játszottak az események alakulásában, a katonai intervenció általi, vagy az anélkül történő válságkezelésben. *Hornyák Árpád* (Pécs) a kettős birtokosság intézményét tekinti át a magyar–jugoszláv határon a két világháború között. A szerző kiemeli, hogy a nagyhatalmi ajánlás és a Szerb–Horvát–Szlóven Királyság és Magyarország hajlandósága ellenére a kettős birtokosok helyzetét állami szinten nem sikerül megnyugtatóan rendezni. A határ menti területeken helyi szintű egyezmények megkötésével igyekeztek a saját tulajdonú föld megművelését célzó határátlépések kérdését megoldani. A szerző ezt követően az államközi megállapodásokat és azok buktatóit veszi számba. A magyar kormány 1934-ben a Népszövetséghez fordult, és végül a nagyhatalmak nyomására a két érdekelt fél közvetlen tárgyalásokat kezdett, és két szerződés született.

A Nyugat-Európa történetével foglalkozó nyolc munka szinten rendkívül sokszínű. *Madarász Imre* (Debrecen) a Risorgimento korszakára érvényesnek tartja Voltaire mondasát, mely szerint „a könyvek irányítják a világot”. Madarász Imre itáliai szerzőktől, majd Vincenzo Gioberti és Giuseppe Mazzini műveiből vett idézetekkel szemlélteti a tradícióhoz fűződő viszonyukat, és kiemeli, hogy a Risorgimento emberei jóval többször hangsúlyozták a tradíciót, mint a revolúciót. *Nagy Vince Róbert* (Debrecen) a Finn Nagyhercegség 19. századi történelmében a modernizáció és a nacionalizmus egymással szorosan összekapcsolódó jelenségét vizsgálja meg. *Papp Imre* (Debrecen) a francia nemesség helyzetét foglalta össze a nagy francia forradalmat követő időszakban. A szerző ismerteti a forradalomnak a nemesség életét gyökeresen megváltoztató intézkedéseit, és a nemességet három fő csoportra osztja. 1794-től a nemesség helyzete fokozatosan normalizálódott, és Napóleon idejében részben újra visszanyerte korábbi pozícióit. Politikai szerepe 1830 után csökkent, de társadalmi befolyása a század végéig jelentős maradt. *Varga Ákos* (Debrecen) a porosz hadsereg modernizációját tekinti át az 1806-ban Napóleonról elszenvedett vereségek (Jéna, Auerstadt) után. A szerző szemlélteti a katonai megújulást, aminek szükségességét a Dennewitz mellett 1813. szeptember 6–8-án lejárlott ütközet fényesen bizonyította. *Barta Róbert* (Debrecen) a brit Konzervatív Párt háború utáni modernizációs kihívásokra adott válaszában szentelt figyelmet, kiemelten foglalkozva a választási propagandával, illetve a női választók és a munkásság megnyerésének ügyével. *Maczkák Márton* (Budapest) tanulmányából a 19–20. század fordulóján New Yorkba kivándorló olaszok (főként Nápolyból és Sziciliából), illetve a Közép-Európából érkező zsidóság élet- és munkakörülményei, oktatáshoz való viszonyulásuk ismerhető meg. *Radics Zsolt* (Debrecen) munkája („A CEFTA-országok

külkereskedelmének jellemzői az ezredvégen”) hét állam: Bulgária, Csehország, Magyarország, Lengyelország, Románia, Szlovénia és Szlovákia külkereskedelmét vizsgálja meg, számos statisztikai ábrával segítve a kérdés áttekintését. A szerző általános törvényszerűségeket és sajátosságokat is keres az országok külkereskedelmi kapcsolataiban. *Lévai Csaba* (Debrecen) a svéd állam nagyhatalmi politikájának a gazdaság dinamikus fejlődésében betöltött szerepét szemlélteti. A svéd felzárkózás döntő időszaka az első világháborút megelőző két évtizedben történt, a szerző viszont a svéd történelem korábbi időszakaiban rejlő tényezőket vizsgálja meg, amelyek megalapozták a 19–20. század fordulójának lendületes gazdasági növekedését.

A kötet Európán kívüli történelmet tartalmazó részében szegedi kutatók legfrissebb kutatási eredményeit olvashatjuk. *Szilágyi Péter* tanulmánya („Az 1969-es líbiai forradalom nyugat-európai visszhangja a magyar követi jelentések tükrében”) az 1969 szeptemberében Líbiában lezajlott államcsínyt és annak következményeit tekinti át. Az ország gazdag olajlelőhelyei és stratégiai elhelyezkedése miatt a brit, francia, amerikai, keletnémet és olasz diplomácia élénken reagált a változásokra, ezeket a véleményeket ismerteti a szerző, magyar követi jelentéseket felhasználva. *Farkas Anikó* megállapítja, hogy a Szovjetunió befolyása a Közel-Keleten erőteljesen lecsökkent az 1970-es évek végére. Az egyiptomi–szovjet kapcsolatok Szadat 1970-ben történő hatalomra kerülése után meglazultak, és Egyiptom orientációja nyugatra tolódott. A szerző kiemeli, hogy Moszkva számára Egyiptom gazdaságilag, politikailag és ideológiailag is központi állam maradt, a szocialista Magyarország számára pedig gazdasági szempontból volt fontos a közel-keleti ország. *Prantner Zoltán* Magyarország és a Közel-Kelet kapcsolatát vizsgálja meg az 1955 és 1965 közötti időszakban. A szerző célja bemutatni Magyarország aktivizálódásának előzményeit és eredményeit az arab térségben, és két fő szakaszt különít el hazánk közel-keleti politikájában az 1950–1960-as években. Az 1956-ig tartó szakaszban a diplomáciai kapcsolatok széles körű kiépítésére tett erőfeszítések a jellemzőek, 1956 után a magyar külpolitikát a hatékonyabb érdekérvényesítés jellemezte.

Összegzésképp elmondható, hogy egy igényes és nagy haszonnal forgatható kiadvány látot napvilágot. Sok sikert kívánunk a szerkesztőknek, hogy a megalósuljon könyv bevezetőjében olvasható mondat: „*Nem titkolt reményünk, hogy e találkozóik rendszeressé válhatnak, lehetőséget kínálva a hosszú távú együttműködésre, eszmecserére.*” Reméljük, hogy még nagyon sok színvonalas konferenciával és kötettel örvendeztetnek meg minket.